

*М. М. Бліхар,
здобувач кафедри міжнародних економічних відносин,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

У статті автором проведено дослідження емпіричної оцінки впливу країн ЦСЄ на показники української економіки. Проаналізовано взаємну причинність між показниками промислового виробництва і ВВП країн ЦСЄ та України.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ефективна торгова політика відіграє провідну роль в інтеграції України до міжнародної економічної системи, у забезпеченні зростання її економіки. Вона дає змогу налагодити співпрацю на міжнародних ринках, а також завдяки стабільному чи прогнозованому курсу створити механізм, через який міжнародна торгівля впливатиме на розподіл внутрішніх ресурсів, ефективну й конкурентоспроможну трансформацію національної промисловості й сільського господарства, що своєю чергою, забезпечуватиме доступ до нових технологій, розширюватиме стимул для вітчизняних експортерів

і скоротить тіньову економіку в таких формах, як контрабанда, корупція на митницях тощо.

Досвід країн ЦСЄ свідчить, що майже всі країни, які в останні десятиріччя досягли найбільш високих темпів економічного зростання, провадили відкриту зовнішньоторгівельну політику (протекціоністські заходи були обмежені та поширювалися лише на вузький сегмент економіки).

Отже, інтеграція до ЄС — це інтеграція у світове співтовариство, в якій рушійною силою виступає насамперед спільна торговельна політика. Вступ і членство в ЄС відкривають для України унікальні можливості консолідації і просування політики лібералізації торгівлі, підвищення інтересу внутрішніх галузей

промисловості до експорту на світові ринки, допомагають швидше усувати перешкоди у торгівлі, сприяють формуванню експортного менталітету вітчизняних виробників, розробці експортної стратегії [2, с. 7].

Як економічне явище міжнародну торгівлю, особливості зовнішньої торгівлі країн ЦСЄ і питання розвитку вітчизняної економіки, досліджували українські учені зокрема: І. Бураковський, П. Буряк, В. Горбатенко, О. Гупало, Я. Жаліло, Д. Лук'яненко, В. Новицький, О. Покрещук, Н. Кухарська, Ю. Макогон, А. Мокій, В. Рокоча, А. Філіпенко, В. Шевчук, О. Шнирков.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ТА ОБГРУНТУВАННЯ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Для емпіричної оцінки впливу країн ЦСЄ на показники української економіки за допомогою тесту Гренджера автором проаналізовано взаємну причинність між показниками промислового виробництва і ВВП країн ЦСЄ та України. Також зроблені емпіричні оцінки функціональних залежностей за допомогою методів 2SLS і VAR/VEC.

На рис. 1 подано показники промислового виробництва та ВВП України, а також відповідні індекси для країн ЦСЄ, які розраховано на основі середньої зваженої для чотирьох країн з такими коефіцієнтами: Польща — 0,53, Угорщина — 0,18, Чехія — 0,21, Словаччина — 0,08, які надалі будуть іменуватися ЦСЄ-4. Усі показники отримано з довідкового видання МВФ International Financial Statistics.

Визрно помітне відставання вітчизняного промислового виробництва від показника країн ЦСЄ проти значень базового 1995 р. Якщо українське промислове виробництво у своєму піковому значенні І кварталу 2008 р. зросло на 45%, то показник країн ЦСЄ — на 138%, що можна пояснити як перевагами євроінтеграції, так і недоліками вітчизняної сировинно-орієнтованої моделі, яка не сприяє розвитку сучасної промисловості. Практично зростання промислового виробництва в Україні поновилося лише із середини 1999 р., або на чотири роки пізніше країн ЦСЄ. Проте в обох випадках простежується синхронний (і дуже стрімкий) спад промислового виробництва із середини 2008 р.

Децю відмінну ситуацію демонструє показник ВВП (рис. 1а). У 2004 р. ВВП України вийшов на траєкторію країн ЦСЄ, попри значне відставання у другій половині 1990-х років. Поясненням може слугувати прискорений розвиток

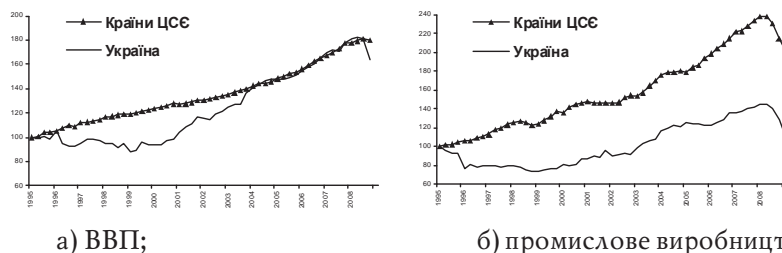

Рис. 1. Показники доходу — ВВП і промислового виробництва країн ЦСЄ та України, індекс (1995=100)

Примітка: очищено від сезонності.

Джерело: власні розрахунки за даними International Financial Statistics

Таблиця 1. Тест Гренджера на взаємну причинність динаміки економічного зростання в країнах ЦСЄ та найважливішими показниками економіки України

Гіпотеза	Часові лаги			
	1	2	3	4
<i>INDCEE</i> не впливає на <i>INDUKR</i>	9,788 (0,001*)	16,220 (0,001*)	7,582 (0,001*)	4,901 (0,002*)
<i>INDUKR</i> не впливає на <i>INDCEE</i>	0,279 (0,598)	5,034 (0,009*)	3,200 (0,030**)	2,841 (0,034**)
<i>GDPCEE</i> не впливає на <i>GDPUKR</i>	1,718 (0,195)	0,715 (0,493)	0,599 (0,618)	0,394 (0,911)
<i>GDPUKR</i> не впливає на <i>GDPCEE</i>	13,918 (0,001*)	3,552 (0,036**)	1,780 (0,164)	3,754 (0,010*)
<i>GDPCEE</i> не впливає на <i>CPIUKR</i>	6,700 (0,012**)	7,554 (0,001*)	17,589 (0,001*)	2,873 (0,033**)
<i>CPIUKR</i> не впливає на <i>GDPCEE</i>	1,602 (0,210)	0,295 (0,745)	0,487 (0,693)	0,296 (0,878)
<i>INDCEE</i> не впливає на <i>INVUKR</i>	5,759 (0,003*)	22,820 (0,001*)	9,712 (0,001*)	5,494 (0,003*)
<i>INVUKR</i> не впливає на <i>INDCEE</i>	0,265 (0,849)	0,117 (0,733)	0,374 (0,690)	0,684 (0,610)

внутрішньої торгівлі, який стимулювали гальмування інфляції та вирішення проблем із заборгованістю пенсій та заробітної плати (2000—2003 рр.), а згодом розвиток споживчого кредитування, який фінансування зовнішніми запозиченнями комерційних банків (2005—2007 рр.). Додатково збільшенню ВВП сприяв розвиток житлового будівництва, яке поступово набуло ознак "бульбашки" на ринку нерухомості. У 2005—2008 рр. економіка України розвивалася в унісон з країнами ЦСЄ, проте у 2008 р. вітчизняний спад ВВП виявився набагато серйознішим, ніж сповільнення динаміки ВВП країн ЦСЄ. По-перше, далася взнаки втрата доступу до світових фінансових ринків, що відразу ж обмежило споживчу активність у роздрібній торгівлі. По-друге, із демонтажем "бульбашки" на ринку нерухомості розпочався відчутний спад у будівництві. По-третє, зменшення надходжень від експорту природним шляхом обмежило перетік коштів на споживчий ринок.

Тест Гренджера виявляє різну залежність найважливіших показників економіки України — промислового виробництва, ВВП та інвестицій — від економічного зростання країн ЦСЄ, причому для промислового виробництва причинність виглядає взаємною (табл. 1). Гіпотезу про відсутність впливу промислового виробництва країн ЦСЄ на відповідний показник економіки України можна відкинути на рівні статистичної значущості 1%. З лагом у два квартали простежується і зворотна залежність *INDCEE* від *INDUKR*. Водночас для показника ВВП все виглядає навпаки: вітчизняне зростання *GDPUKR* впливає на показник ВВП країн ЦСЄ *GDPCEE*. От-

римані результати показують, що залежність економіки України від країн ЦСЄ не виглядає односторонньою.

Дуже виразно простежується вплив ВВП країн ЦСЄ на показник української інфляції споживчих цін, що кореспондує з відповідною причинністю для інфляції країн ЦСЄ стосовно показника промислового виробництва єврозони. Промислове виробництво країн ЦСЄ впливає на інвестиції в економіці України, що дозволяє вважати євроінтеграцію чинником поживлення інвестиційного процесу.

Для докладнішого вивчення взаємної залежності вітчизняного промислового виробництва та показників експорту-імпорту від розрахованого індексу промислового виробництва країн ЦСЄ використано таку модель:

$$indukr_t = -0,011 + 0,101exp_{t-1} + 0,678indcee_t \quad (1)$$

(-1,798***) (1,773***) (2,717*)
R² = 0,157 DW = 2,183

$$exp_{t-1} = -0,027 + 0,280imp_{t-1} + 2,664indcee_{t-1} \quad (2)$$

(-1,668***) (1,807***) (3,673*)
R² = 0,243 DW = 2,246

$$imp_{t-1} = 0,318indukr_t + 0,396exp_{t-1} + 1,053indcee_{t-1} \quad (3)$$

(1,317) (1,807***) (3,673*)
R² = 0,337 DW = 1,881

де *indukr_t* — промислове виробництво в Україні; *indcee_t* — промислове виробництво країн ЦСЄ (рис. 1б); *exp_{t-1}* і *imp_{t-1}* — обсяги експорту та імпорту в Україні відповідно. Усі показники використано у вигляді перших різниць логарифмів відповідних змінних.

Оцінена система одночасних регресійних рівнянь (1)—(3) дозволяє стверджувати, що поживлення промислового виробництва країн ЦСЄ має такий вплив:

а) стимулювання динаміки промислового виробництва в Україні

(кожен відсоток збільшення промислового виробництва країн ЦСЄ позначається збільшенням вітчизняного показника на 0,68%);

б) збільшення вітчизняного експорту (на 2,66%);

в) збільшення вітчизняного імпорту (на 1,05%).

Таким чином, вплив країн ЦСЄ на економіку України виглядає неоднозначно позитивним, включно з тенденцією до поліпшення сальдо торговельного балансу (вплив на експорт виявився у 2,5 рази сильнішим, ніж вплив на імпорту).

Подібно до інших результатів [5, с. 692—701], обсяги експорту стимулюють динаміку промислового виробництва, а зміни експорту та імпорту виглядають компліментарними. Детальніший розгляд показує, що вплив експорту на імпорту виглядає відчутнішим, ніж зворотна залежність експорту від імпорту. Це означає, що зменшення експорту, як це спостерігається з початком світової фінансової кризи (осінь 2008 р.), повинно супроводжуватися доволі відчутним зменшенням імпорту.

Оцінки для інфляції та інвестицій виявилися такими:

$$cpi_t = 0,737 + 0,313exp_{t-1} - 0,319imp_{t-1} \quad (4)$$

(8,301*) (1,9163***) (-1,831***)
R² = 0,439 DW = 2,096

$$invest_t = -0,330invest_{t-1} + 0,767indcee_t \quad (5)$$

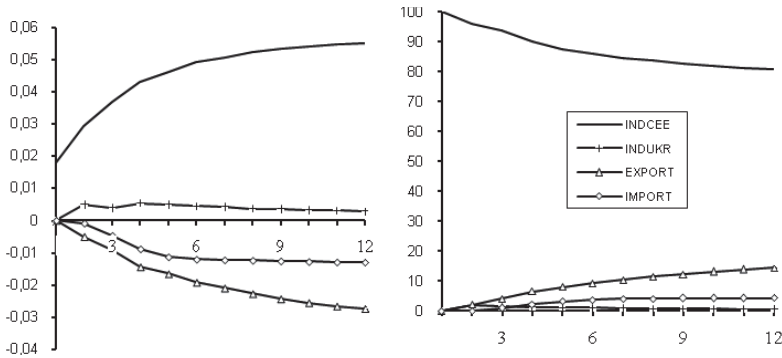
(-1,956***) (1,9163***)
R² = 0,09 DW = 2,23

де *cpi_t* — індекс споживчих цін в Україні, а *invest* — обсяги інвестицій (% від ВВП). Обидва показники використано у вигляді перших різниць відповідних логарифмів.

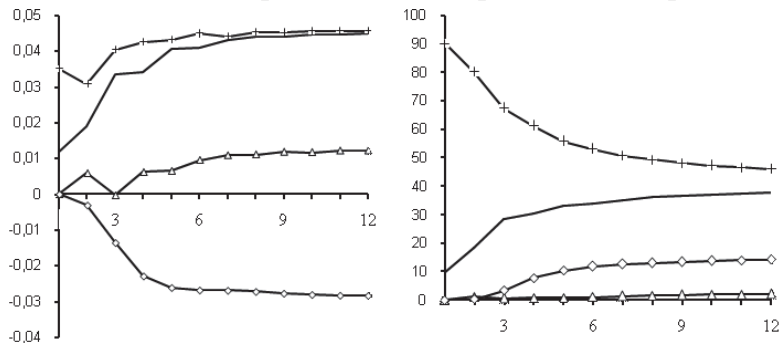
Нами не виявлено безпосереднього впливу промислового виробництва країн ЦСЄ на динаміку вітчизняної інфляції (рівняння (4)), однак цей вплив може реалізовуватися через динаміку експорту та імпорту. На відміну від більшості країн ЦСЄ, збільшення імпорту є антиінфляційним, тоді як нарощування експорту супроводжується підвищенням споживчих цін. Оскільки вплив на експорт виглядає набагато потужнішим, ніж на імпорту, від поживлення промислового виробництва країн ЦСЄ слід очікувати прискорення інфляції.

Достатньо виразно простежується сприятливий вплив промислового виробництва у країнах ЦСЄ на динаміку вітчизняних інвестицій, хоча порівняно невисока статистична значущість на рівні 10% високого коефіцієнта при *indceet* може означати нестабільність зазначеного впливу (рівняння (5)).

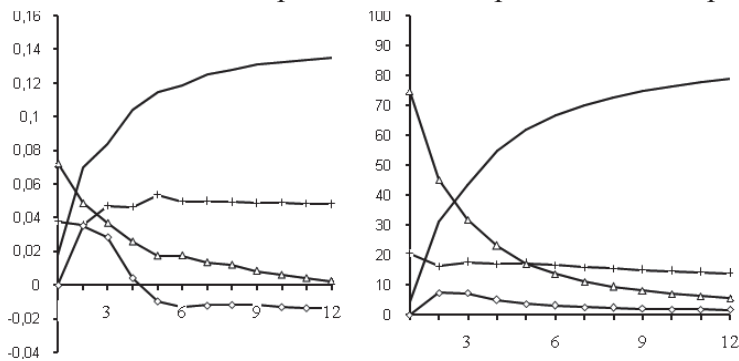
Часову характеристику взаємного зв'язку між показниками промислового виробництва у країнах

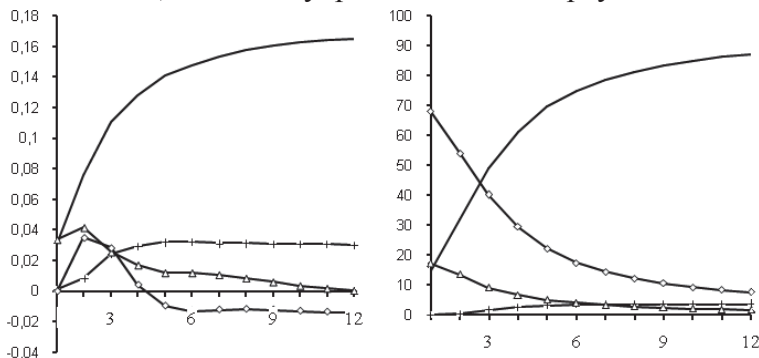
а) чинники динаміки промислового виробництва в країнах ЦСЄ;

б) чинники динаміки промислового виробництва в Україні;

в) чинники українського експорту;

г) чинники українського імпорту;

Рис. 2. Взаємна залежність показників промислового виробництва, експорту та імпорту

ЦСЄ-4, а також вітчизняного промислового виробництва, експорту та імпорту дозволяють оцінки VAR/VEC. Тест Джохансена засвідчує наявність, принаймні, одного коінтеграційного рівняння. Отримані довгострокові коефіцієнти не заперечують асиметричного впливу експорту та імпорту на динаміку про-

мислового виробництва в Україні. Для короткочасних залежностей коригування помилки найвідчутніше простежується для показника *indukr*.

Виразно помітно, що динаміка промислового виробництва в Україні позитивно залежить від власних позитивних шоків та динаміки

промислового виробництва у країнах ЦСЄ-4 (рис. 2б). Початково промислове виробництво країн ЦСЄ визначає 10% змін вітчизняного промислового виробництва, однак упродовж трьох кварталів цей показник збільшується до 30%, а надалі зростає до 40%. Вплив експорту позитивний, але його вага у декомпозиції залишків маргінальна, що дозволяє припустити реалізацію відповідного сприятливого впливу через підвищення попиту в країнах ЦСЄ. Підтверджено висновок про несприятливий вплив імпорту на динаміку вітчизняного промислового виробництва [5, с. 700—701].

Оскільки збільшення українського експорту супроводжується "пригніченням" динаміки промислового виробництва країн ЦСЄ (рис. 2а), це можна розглядати додатковим свідченням на користь висновку про переважно негативний вплив імпорту на реальний сектор економік країн ЦСЄ. Водночас вага українського експорту в залишках для INDCEE порівняно невисока, що застерігає проти перебільшеної оцінки залежності промислового виробництва країн ЦСЄ від показників економіки України.

Промислове виробництво країн ЦСЄ виявилось найбільш вагомим чинником збільшення українського експорту (рис. 2в). Його вага у декомпозиції залишків досягає 80%. Набагато слабшим є сприятливий вплив промислового виробництва в Україні. Імпульсна функція виявляє короткочасний позитивний вплив імпорту, що відповідає оцінкам OLS, однак вага відповідного чинника у декомпозиції залишків є незначною.

Промислове виробництво країн ЦСЄ не менш потужно визначає динаміку вітчизняного імпорту (рис. 2г). На обсяги українського імпорту практично не впливають експорт та вітчизняне промислове виробництво.

Відповідна імпульсна функція виявляє негативний вплив вітчизняного експорту та імпорту на динаміку промислового виробництва країн ЦСЄ (рис. 2а), однак вага обох чинників у декомпозиції залишків порівняно невисока. Для експорту цей показник не перевищує 15%, а для імпорту — 5%. Немає залежності промислового виробництва країн ЦСЄ від промислового виробництва в Україні.

Проведене дослідження переконливо доводить, що розвиток торговельних відносин з країнами ЦСЄ є одним із етапів інтеграції України у ЄС. Поетапна інтеграція в економічний простір ЄС ставить перед Україною такі завдання у сфері зовнішньої торгівлі у коротко- і середньо-

строковому періодах:

— подальша лібералізація торговельного режиму;

— проведення консультацій і переговорів щодо заснування зони вільної торгівлі з ЄС;

— укладення двосторонніх угод про вільну торгівлю з державами ЦСЄ;

— набуття членства у ЦЕФТА та укладення угоди про вільну торгівлю з ЄАВТ.

Лібералізація торговельного режиму з країнами ЦСЄ повинна включати спрощення адміністративних і митних процедур, усунення технічних бар'єрів у торгівлі, що має відбуватися шляхом гармонізації національних нормативно-правових актів з міжнародними та європейськими.

Пріоритетами активної та ефективної зовнішньоторговельної політики України із країнами ЦСЄ повинні стати:

— імплементація правил і норм ЄС в законодавче поле України та національну торговельну практику;

— спрощення митних процедур з урахуванням досвіду країн — членів ЄС та запровадження принципу недискримінації, згідно з УПС і правилами та нормами СОТ;

— спрощення системи ліцензування в Україні згідно з принципом доцільності обмеження видів діяльності;

— продовження роботи над удосконаленням законодавства щодо ліцензування у галузях природних монополій з урахуванням вимог нормативно-правових актів ЄС;

— взаємна акредитація випробувальних лабораторій у межах реалізації укладених угод, вступ України до CENELEC, Європейської асоціації з акредитації (EA) та до Міжнародного форуму з акредитації (IAF), членами якого є ЄС та провідні європейські країни;

— започаткування консультацій і переговорів щодо можливості підписання Протоколу угоди стосовно європейської системи оцінки відповідності між Україною та ЄС;

— впровадження нових шляхів прийняття відповідних національних нормативно-правових актів і технічних регламентів;

— проведення експертизи проєктів національних стандартів, запровадження міжнародних та європейських стандартів, розроблених згідно з програмами запровадження стандартів у промисловості, сільському господарстві, енергетиці, транспорті, у сферах зв'язку та телекомунікацій, захисту природного довкілля, безпеки праці тощо. Основним напрямом реформування національних систем стандартизації, сертифікації, акреди-

тації є їх адаптація і зближення з міжнародною та європейською практикою;

— завершення перегляду та затвердження основних стандартів національної системи стандартизації з урахуванням нових директив, постанов і регламентів ISO, IEC, CEN, CENELEC.

Важливим етапом розвитку зовнішньої торгівлі між Україною та країнами ЦСЄ повинно стати запровадження режиму вільної торгівлі між Україною та ЄС, яке підтримують практично усі нові країни-члени ЄС [1]. ЄС і Україна повинні виконати спільні зобов'язання щодо поглиблення стосунків і посилення взаємних зв'язків шляхом завершення роботи над угодою про асоціацію [4].

Головною перешкодою на шляху підвищення ефективності зовнішньоторговельних відносин між Україною та країнами ЦСЄ, а також ЄС загалом, може стати нездатність адміністративних органів України не лише прийняти і виконувати вимоги ЄС та СОТ (acquis communautaires), але й застосувати їх на практиці. Невідомо, чи ринкові інститути, формально створені спеціальними наказами за західними зразками і пропозиціями, будуть функціонувати так само ефективно, як і в західноєвропейських країнах, де на їх розбудову пішли століття. Трансформація української економіки до вимог ЄС, адаптація зовнішньоторговельного сектора країни повинні здійснюватися поступово, аж поки в Україні, як і у країнах ЦСЄ, не сформуються відповідні інституційні системи.

Зовнішньоторговельна політика України щодо країн ЦСЄ повинна орієнтуватися на відновлення ефективних зв'язків, значною мірою втрачених після розпаду РЕВ. Особливу увагу слід приділити розвитку і збільшенню кооперації у випуску сучасної продукції з використанням вітчизняних і зарубіжних інноваційних технологій.

ВИСНОВКИ

Оцінки взаємної залежності обсягів експорту-імпорту і показників промислового виробництва в Україні та країнах ЦСЄ-4 дозволяють зробити такі висновки:

— динаміка промислового виробництва у країнах ЦСЄ має виразний стимулюючий вплив для промислового виробництва в Україні (з часом цей показник визначає до 40% вітчизняного промислового виробництва);

— збільшення українського експорту супроводжується "пригніченням" динаміки промислового виробництва країн ЦСЄ, що посилює висновки про переважно негативний

вплив імпорту на реальний сектор економік країн ЦСЄ;

— промислове виробництво країн ЦСЄ виявилось найбільш вагомих чинником збільшення українського експорту (вага у декомпозиції залишків досягає 80%);

— промислове виробництво країн ЦСЄ не менш потужно визначає динаміку вітчизняного імпорту (вага у декомпозиції залишків поступово зростає із 20 до 80%), тоді як практично не впливають експорт та вітчизняне промислове виробництво.

Проведене дослідження переконливо доводить, що розвиток торговельних відносин з країнами ЦСЄ є одним із етапів інтеграції України у ЄС. Це забезпечить їй автоматичний вихід на центральноевропейський сегмент ринку ЄС, а зміцнення традиційних зовнішньоторговельних позицій із країнами-сусідами дасть змогу звернутись до міжнародного досвіду утворення кластерів конкурентоспроможних галузей, які здійснюють прорив на світові ринки не одного продукту чи галузі, а цілого інтегрованого міжгалузевого кластера.

Література:

1. Голова МЗС Литви закликав до зміцнення зв'язків ЄС з Грузією та Україною [Електронний ресурс]. — Режим доступу до статті: <http://ua.glavred.info/archive/2008/09/07/130220-12.html>

2. Пархоменко В.Д. Україна в сучасних інтеграційних процесах. Україна — СОТ/В.Д.Пархоменко, Г.О.Бодяковська, А.П.Гончаренко, Н.І.Антонюк. — К.: УкрІНТЕІ, 2006. — 28 с.

3. Савельєв Є.В. Передумови поглиблення і прискорення європейської інтеграції України/Є.В.Савельєв//Журнал європейської економіки. — 2006. — № 2. — С. 111—119.

4. Україна і ЄС повинні виконати спільні зобов'язання — Президент Єврокомісії Жозе Мануель Баррозу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ji-magazine.lviv.ua/kordon/eu/2006/archiv2006.htm

5. Шевчук В. Платіжний баланс, економічне зростання і стабілізаційна політика/В.О.Шевчук. — Львів: Кальварія, 2008. — 734 с.

6. Шевчук В. Євроінтеграція і якість економічного зростання/В. Шевчук, Н.Черкас//Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць. — К.: КНУ ім. Т. Шевченка: Інститут міжнародних відносин, 2007. — Вип. 66, Ч.І. — С. 15—23.

7. Шнирков О. І. Торговельна політика Європейського Союзу: [монографія]. — К.: Київський університет, 2005. — 152 с.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2009 р.